

MANUSCRISUL MINIAT *PENTICOSTAR* AL MITROPOLITULUI ANASTASIE CRIMCA¹

Pr. George V. PALADE

Biserica „Buna Vestire” din Bruxelles, Belgia

Abstract

This study continues the series of descriptions of XVIIth century slavo-romanian manuscripts belonging to Metropolitan Anastasie Crimca of Moldavia already published. The presentation of this particular manuscript – to be found nowadays in the State Library Museum of History in Moscow – helps us to understand better the richness scholarly activity of this bishop, and the activity of the Moldavian Scriptorium in those times. Created for the monastery of Dragomirna near Suceava, this unique book, which contains several miniatures, is described and analysed in all his details.

Keywords: Romanian Orthodox Church, Anastasie Crimca, Slavonic manuscripts, Pentecostarion, Dragomirna Monastery.

Manuscrisul nr. 88-1

Cercetarea manuscriselor slavo-române folosite în slujbele religioase ne prilejuiește o cunoaștere nemijlocită a trecutului liturgic al Bisericii noastre și evidențiază preocuparea susținută a înaintașilor pentru păstrarea credinței ortodoxe, exprimată în cult.

Un loc de seamă în istoria liturgicii slavo-române l-a dobândit Mitropolitul Anastasie Crimca (1608-1617, 1619-1629) prin numeroasele sale manuscrise, vestite prin frumusețea și minuțiozitatea lor, care ne permit să intrăm în legătură cu tezaurul spiritual

¹ Studiul vine în completarea altor trei publicații ale autorului, care evidențiază activitatea pastorală a Mitropolitului păstrată în bibliotecile străine: *Mitropolitul Anastasie Crimca și manuscrisul său „Sbornic-Lavsaicon”*, în „Ortodoxia”, nr. 2, 2016, pp. 43-61; *Din bibliografia Mitropolitului Anastasie Crimca: Manuscrisul „Apostol” nr. 329*, în „Teologie și Viață”, nr. 5-8, 2016, pp. 54-67; *Patericul Sfinților Părinți al Mitropolitului Anastasie Crimca* (în curs de apariție, în „Ortodoxia”).

și cultural al înaintașilor noștri, descoperind tradițiile noastre de cult străvechi, unele dintre ele pierdute astăzi.

Manuscrisul care va fi descris în acest studiu poartă numele „Penticostar” și reprezintă încă o danie înstrăinată și puțin cunoscută ce aparține Mitropolitului Moldovei Anastasie Crimca. Această operă a fost descoperită în trecut prin identificarea făcută de A.I. Iațimirskii, în lucrarea sa *Din Manuscrisele slavone*, Moscova, 1898, la capitolul: „Lista manuscriselor scrise și donate de mitropolitul Anastasie Krimkovici la noua sa ctitorie de la Mănăstirea Dragomirna”, la pagina 68. Înscriș la numărul VIII, cu titlul *Peatideseatnitsa, 1616 goda, iz sobraniea A.C. Uvarov nr. 327*” – „Penticostar, anul 1616, din colecția A.C. Uvarov nr. 327”, el se regăsește menționat și în lucrările lui M.I. Tihomirov², E. Turdeanu³, Șt. Gorovei⁴ și R. Constantinescu⁵, fără prea multe detalii. Manuscrisul acesta are o semnificație deosebită în succesiunea daniilor scripturistice făcute de Mitropolitul Anastasie Mănăstirii Dragomirna, deoarece hramul bisericii acestei mănăstiri este Pogorârea Sfântului Duh. Acest element ar explica singularitatea acestui volum care, prin structura conținutului său, ce urmează a fi descris pentru întâia oară, este unic în rândul manuscriselor slavo-române și nu numai.

2. Descrierea manuscrisului

Manuscrisul „Penticostar” este prezent și astăzi în biblioteca Muzeului de Stat al Istoriei din Moscova (ГИМ), fondul A.C. Уварова, № 88-1. El este în stare bună de conservare, chiar dacă copertile sale nu sunt cele originale, vădindu-se astfel că manuscrisul a fost lesne folosit în cult și s-a degradat în decursul vremurilor. Actualele coperti din lemn sunt îmbrăcate cu înveliș de velur mov, la care se adaugă două încuietori din velur și metal, funcționale.

² *Istoriceskie sveazi Rossii so slaveanskimi stranam i bizantie*, Moscova, 1963, p. 311.

³ Citat cu numele de „Penticostar”, în lista manuscriselor la nr. 13, în articolul *Le métropolit Anastase Crimca et son oeuvre littéraire et artistique (1608-1629)*, în „Revue des études slaves”, Tome 29, fasc. 1-4, 1952, p. 62.

⁴ În lista sa, la nr. 15, în Ștefan Gorovei, *Anastasie Crimca, Noi contribuții*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, LV (1979), nr. 1-2 p. 156. Ms. nr. 16 este același manuscris ce poartă numele slavon „Triod”, înflorat, având aceeași dată.

⁵ R. Constantinescu, *Manuscrise de origine românească din colecții străine: Repertoriu*, București, 1986, p. 141, nr. 731.

Manuscrisul este alcătuit din 138 (137+ I) de file din pergament, în care găsim trei file cu miniaturi și multă foiță de aur; aceste elemente îi oferă o valoare și un aspect de o înaltă ținută.

Filele sale au dimensiunea 18x26 cm, pe șnitul cărții se mai pot distinge rămășițele șterse ale unor linii și ornamente desenate în culorile roșu și negru, elemente întâlnite și în alte manuscrise ale Mitropolitului.

Scrierea este uncială și semiuncială, având 19 rânduri pe filă, fiind presărate numeroase puncte roși intermediare în textul liturgic. Cerneala folosită este de culoare neagră, exceptând cele patru frontispicii și unele inițiale de început ornamentate în chinovar, multicolore și aurite. Alături de acestea, titlurile frontispiciilor, subtitlurile și unele inițiale ornamentate floral, unciale simple, semiunciale... sunt aurite⁶. Scrisul este uniform pe tot parcursul manuscrisului, ceea ce presupune un singur copist.

Manuscrisul se constituie din 19 caiete, primul (**A**) la f. 1 este alcătuit din 4 file, al doilea (**B**) la f. 5 din 7 file, celelalte caiete sunt alcătuite din 8 file, exceptând începutul caietului 7 (**3**) din care lipsesc două file (între f. 42 și 43), însemnarea la caietul nr. 19 (**⊕I**) se află la f. 131.

Manuscrisul are pe filele de început (ff. 1r.-6r.) o pisanie de danie lacunară; deși însemnarea (**A**) la primul caiet se află pe fila 1r., ea va fi descrisă și cercetată în detaliu în continuare. Din text aflăm numele comanditarului său, Mitropolitul Anastasie Crimca, precum și locul donației, Mănăstirea Dragomirna, alături de data donației. În cuprinsul său, ziua, luna și anul daniei corespund identic cu data prezentă în alt manuscris, aparținând de asemenea binefacerilor Mitropolitului Anastasie, ms. „Patericul Sfinților Părinți”. Constatând că cele două manuscrise au fost dăruite Mănăstirii Dragomirna la aceeași dată, 13 martie 7124, putem presupune că ele au fost alcătuite și în același scriptoriu.

Alături de această danie se află în acest manuscris și o scriere curentă iregulară, cu cerneală neagră, în limba română, scrisă cu litere chirilice, prezentă în ff. 8r-22r. Aceasta consemnează un

⁶ Spre exemplu, cuvântul „Diacon” sau „Pop” (поп) din succesiunea textului, dar și cuvintele „sedelna”, „irmos”, „condac”, „tropar”, în laterala paginii, sunt însemnate cu semiunciale aurite, precum și cuvintele „Slavă... Și acum...”.

eveniment din istoria Mănăstirii Dragomirna, scris de ieromonahul Pahomie, originar din Putna, dar viețuitor al Mănăstirii Dragomirna. În scrierea sa, el consemnează ridicarea clopotului în clopotniță, pe poarta dinspre biserica Mănăstirii Dragomirna, în data de 25 octombrie, în zilele Mitropolitului Iacob. Datat pe 14 octombrie 7267⁷, textul este însoțit de semnătura stilizată a ieromonahului, la sfârșitul ex-librisului (f. 22r).

Acest manuscris Penticostar se deosebește de cartea de cult folosită în prezent în bisericile ortodoxe ce poartă și ea numele *Penticostar*. În *Penticostarul* de uz liturgic contemporan din Biserica noastră găsim întreaga rânduială imnografică la Utrenie și Vecernie, începând cu sărbătoarea Sfințelor Paști, până la Duminea Tuturor Sfinților. În *Penticostarul* Mitropolitului găsim rânduiala liturgică și imnografică doar pentru întreaga sărbătoare de Duminică a Cincizecimii și a Sfintei Treimi. În completarea acestei rânduiei de cult, o parte importantă din filele manuscrisului este alcătuită din opt omilii patristice, ca interpretare a însemnătății teologice a praznicului. Manuscrisul este deci constituit din două părți: rânduiala de cult și omilii menite a fi citite în rânduiala de cult, asemenea unui Zlataust.

3. Cuprinsul manuscrisului

Manuscrisul începe la f. 1r. cu „Canonul Sfintei și Începătoarei de Viață Treimi”, creație a Episcopului Mitrofan al Smirnei. În titulatura manuscrisului, cuvântul „canon” este înlocuit cu termenul grecesc „paraclis”. Această rugăciune, ce datează din secolul al IX-lea, este citită la Miezonoaptea Pogorării Duhului Sfânt. Urmează rugăciunile Vecerniei celei mici și celei mari, Rugăciunea plecării genunchilor, Pavecernița și se termină cu un cuvânt din Prolog, care se citește la canonul Utreniei.

Se poate constata că din rânduiala liturgică prezentă în acest manuscris lipsește rânduiala imnografică a Utreniei pentru praznicul Pogorării Sfântului Duh, care este fie pierdută, fie ar trebui căutată în cartea de cult numită „Triod înflorat” (Триодъ цветная),

⁷ Întrucât decimala anului datației este foarte deteriorată, am procedat pentru identificarea ei din litere, prin eliminare, socotind și faptul că Mitropolitul Iacob Putneanul a chivernisit între anii 1750 și 1760.

la sărbătoarea Sfintei Cincizecimi. În tradiția liturgică slavonă, praznicul Sfintei Cincizecimi și a Sfintei Treimi sunt sărbătorite împreună, duminică, luni fiind prăznuit Sfântul Duh⁸.

Urmează, după rânduiala de cult a praznicului, opt omilii la Cincizecime, ce se desfășoară *scriptio continua*. Dintre cele opt cuvântări, cinci sunt atribuite Sfântului Ioan Gură de Aur, una Sfântului Vasile cel Mare, Sfântului Vasile al Seleuciei și Sfântului Petru al Antiohiei. Ele sunt evidențiate cu semiunciale aurite deasupra textului principal și a titlului omiliei la: f. 49r. **внѣ(д) нцѣ. а сло(в)** (în Duminica Cincizecimii, cuvântul întâi⁹), f. 72r. **в слов**, f. 84r. **г слов**, f. 96r. **д слов**, f. 108r. **е слов**, f. 113r. **ѕ слов**, f. 122r. **з слов**.

Fiecare titlu de omilie este însoțit de o notă de subsol slavonă, ce indică numărul de file cuprinse de scrierea ce o însoțește.

f. 1r., sub ornament cu foiță de aur și culori albastru, roșu, bordo, urmează titlul scris cu litere de aur: **ч(с)тныи паракли(с) стѣи и живоначѣлиѣ тр(о)ци. сцении(к) начинае(т). бл(с)ве(н) бѣ на(ш). тр(и)стое, по вче на(ш). ги помлоуи вѣ. пр(д)те поклони(м)са г. Ѱалм(м),гн оуслы(ш) м(л) мож: таже. бѣ гь и ѣвисѣ на(м). г. трѡ(п) гла(с) и („Cinstitul Paraclis al Sfintei și de Viață Începătoarei Treimi. Preotul începe cu «Binecuvântat este Dumnezeu nostru». «Sf. Dumnezeule» de 3 ori. După «Tatăl nostru». «Doamne, miluiește», de 12 ori. «Veniți să ne închinăm». Psalmul (142) «Doamne, auzi rugăciunea mea». Apoi «Dumnezeu este Domnul și S-a arătat nouă». Apoi Troparul gl. 8”).**

Inițială în chinovar aur și culoare, semiunciale negre: **Inc. Бл(с)вень еси хе ве нашъ иже прѣмждрыѡ...**

f. 1r.-6r.sub text, minusculă veche de culoare neagră, dar și unele litere inițiale aurite: **анастасіе кри(м)кови(ч) и митрополн(т) /f. 1v. сѣча(в)скыи. и даде и въ новосѣз(д)анна(г)**

⁸ În Biserica Ortodoxa Română și cea Greacă, sărbătoarea de luni a Sfintei Treimi este un fel de serbare a Soborului care urmează Praznicelor împărătești, ca de exemplu la Maica Domnului, la Crăciun, Ioan Botezătorul, la Botezul Domnului, Sfinții Ioachim și Ana, după Nașterea Maicii Domnului. Rubliov, însă, a pictat icoana Sfintei Treimi pentru sărbătoarea de Duminică, nicidecum pentru Lunea Sfintei Treimi.

⁹ Titlul după tradiția tipiconală greacă la sărbătoarea Pogorârii Sfântului Duh, traducerea în slavonă fiind făcută după originalul scrierii în limba greacă a Sfântului Ioan Hrisostom.

своегw /f. 2r. мѡнастирь драгомиръна. и д(ж)е е(с) хра(м) съше /f. 2v. стѡе стгw дха. въ памѣ(т) севѣ(т) и рѡ(дї)тели(м) его. /f. 3r. iw кри(м)ка. и кр(с)тна. и аще хоце(т) въ /f. 3v. зѣти, или продати. ѡ стгw мѡиастирь. /f. 4r. да бѣде(т) проклѣ(т) и трѣклѣ(т). анаѡема. /f. 4v. маранаѡа. ѡ га ба и ѡ прч(с)тыѡ его /f. 5r. мтрѣ. и ѡ въсѣ(х) сты(х) ами(н): /f. 5v. Въ дны блгоч(с)тыва(г) гп(д)на. Iw Стефа(н) /f. 6r. воево(дї) тѡ(м)шеви(ч): В лгw .зркд ма(р). гї : („Anastasiе Crimcovici și mitropolit / al Sucevei și s-a dat la nou zidita sa mănăstire Dragomirna, unde este hramul Pogo / rârea Sfântului Duh întru pomenirea sa și a părinților săi / Ion și Cristina și dacă cineva ar dori fie să / ia sau să vândă, de la sfânta mănăstire, / să fie afurisit și de trei ori blestemat anathema / maranatha de Domnul Dumnezeu și de preacinstita Sa / Maică și de toți sfinții. Amin. În zilele binecinstitorului domn Io Ștefan voievod / Tomșevici în anul 7124 martie 13”).

Din lectura pisaniei de danie se constată că manuscrisul nu cuprinde începutul textului formulei consacrate de danie, precum se află în fiecare manuscris al Mitropolitului. Manuscrisul „Patericul Sfinților Părinți”, aparținând de asemenea daniei mitropolitului Anastasiе, fiind alcătuit cu o pisaniae de danie identică, ca dată și conținut, ne permite să cuantificăm lipsurile din manuscris, socotind că ms. Penticostar are cel puțin o filă de început lacunară.

f. 1v. semiunciale aurite: ѱлѡм н.помилоуимѡ бе. таже. канѡнь глас и. псѣ а ірмо(с).вѡд проше(д). тр(с)таа тр(о)це бе нашѣ слав тебѣ („Psalm 50, «Miluiește-mă Dumnezeuule», De asemenea, canonul glas 8, peasna 1 irmos «Apa trecând...», În-treitsfântă Treime Dumnezeuul nostru Slava Ție”).

f. 4v. semiunciale aurite: еѡглѣ ѡ іѡанна г(л) ѡ (Evanghelia de la Ioan, capul (zaceală) 9)¹⁰.

f. 7v. miniaturi reprezentând pe Moise și Aaron, identificați prin litere slavone aurite scrise deasupra lor, fiecare ținând în mâini câte un filacter în alb.

f. 8r., sub frontispiciu cu foiță de aur și culori albastru, roșu, bordo, urmează titlul scris cu foiță de aur: нѣ(д) стыж н цж•вѣ(б)ж ве(ч)на малѣи ве(ч)рни. ст(х)ры(х) гл(с) а. подѡно•нб(с)ным

¹⁰ Pericopă din Sf. Ev. Ioan 3,13-17.

чинw(м) („Duminica Sf. Cincizecimi, Vecernia mică, stihurile glasului 1 podobie, «Cinul cel ceresc...»”).

Сcriere curentă, sub text negru:

f. 8r. а(е)стъ(о) митрополитъ(л) крикови(ч) сдъ(п) къ(м)
 наw афъ(с) / f. 8v. пѣтере ла времи вефрѣниилоръ къдъ / f. 10r.
 сиѣ скрис ши пореклим лорw черкъ(і)дъ чинева(ш) / f. 10v.
 дин намѣл лорw ши паче време гарa / f. 11r. етѣмъ сфицие са
 пѣхwмие ермwнхъ / f. 11v. дин пѣтна(и) гирукъла превсфи-
 циеило(р) / f. 12r. киръ такwб митрwпwлит / f. 12v. мw(л)давие
 ши фѣкъ(д)ъ(о) і зилиле / f. 13r. сфиции са даleeo ши клw-
 потъ(л) есте / f. 13v. ди: ке: w(к) : ши са(ѣ) аше / f. 14r. за(т)
 ітѣр пи пwартъ диспр бисри(к) / f. 14v. гар чине арстрѣмѣта
 ачаста лѣкръ / f. 15r. съфие сѣ(б) блостѣмъ(л) сфици сале
 аспа(..) / f. 15v. кри(м)кови ши (с) фие блъ(с)тѣмат ди дѣ(м)-
 нѣла / f. 16r. до(м)нилъ(р) ши ди прекѣрата лѣи маикъ / f. 16v.
 шиде : т : пѣрици wтеци / f. 17r. ши (с) лѣ къпри(ді) бѣбиле
 лѣ(и) тое(т) ши тоате / f. 17v. фире пѣтризитwаре съ пѣтри-
 ди(с)къ / f. 18r. гаръ трѣпѣриле ачелора коплі(с)трици / f.
 18v. ши динw(ѣ) ікъ съ фие аф(ѣ)рисици / f. 19r. ши анаф-
 тима шиа га(р) маранафтииа ами(н) / f. 19v. ликж летѣ зсзз: /
 f. 20r. wк дї: / f. 20v. шитеи (...) ерw(мо)н ...к... / f. 21r. (...)
 фиид кълѣторъ дин траew / f. 21v. сфнтѣ мѣнстире драго-
 мирна / f. 22r. пахwмие драгомирна. (semnătură stilizată Pa-
 homie, Dragomirna).

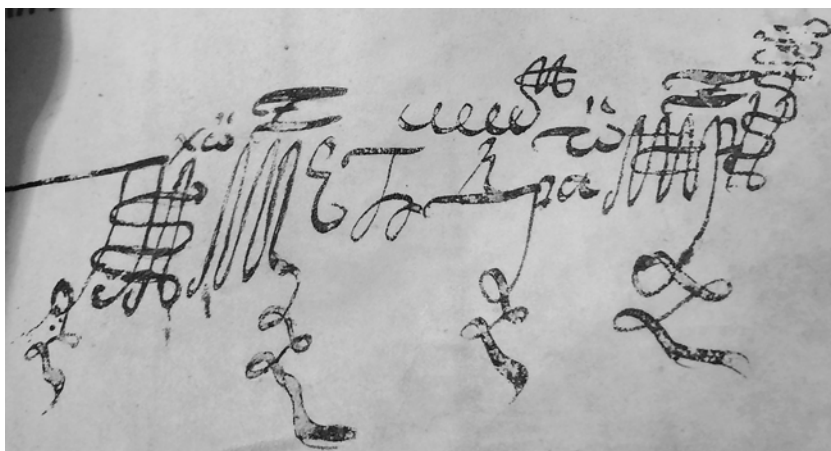

fig.1. f. 22r.

f. 10r. sub frontispiciul cu foiță de aur și culori albastru, roșu, negru, urmează titlu scris cu foiță de aur: на велицѣи ве(ч)рни• ст(х)лѡ(г). а к(ѡ)а . не глемь въскр(с)но.нж на ги въ зѡа(х). по(с) с(х). і. и пое(м) ст(х)ры(х). три а го гласа. Ѡ ни(х) повторивше. а. и пѡ(т) в го гласа. Ѡ ни(х) повтарѣ(м)а ст(х)ры(х) са(м)гла(с)ны. гла(с) а („Vecernie Mare, prima Catismă, nu cântăm Învierile, după «Doamne, strigat-am» cântăm 10 stihire, 3 sunt pe glasul 1 și se repetă și 5 pe glasul 2, stihirile se cântă fără podobie”).

f. 28v. miniaturi reprezentând un Serafim cu șase aripi, între doi Arhangheli cu suliță, și globul pământesc.

f. 29r. sub frontispiciul cu foiță de aur și culori albastru, roșu, urmează titlu scris cu foiță de aur: вѣтѣ ж(д)е не(д) ве(ч)рѣ• клепле(т) скоро. слоужбы ради колѣннаго прѣклоненїа.на ги въ зѡа(х). по(с). с(х) с. и пое(м) ст(х)ры(х). ици въ сѣ на хвалите. сла(в) и нин. црю нѡ(с)ныи.въ хо(д).про(к) гла(с) с. („În aceeași duminică, se bate toaca repede pentru rugăciunea plecării genunchilor, după «Doamne, strigat-am», 6 stihuri de la Laude, «Slavă și acum», glas 6, și cântăm stihirile care sunt în Laude, «Slavă și acum», glas 6, «Împărate ceresc», după ieșire, prochimen glas 6).

f. 43r. sub frontispiciul cu foiță de aur și culori albastru, roșu, bordo, urmează titlu scris cu foiță de aur: на паве(ч)ерници• канѡ(н) стомоу дроуѣ. но сѡ краегранече. се(и). дха пож съз- давшего въѣ тварь.гла(с) а. гѣ(с) а ірмѡ(с) („În Pavecernița, canonul Sfântului Duh, acrostihul acestui canon «După ce duhul a creat toată făptura», glas 1, pesna 1, irmos).

f. 48v. sfârșit, text semiunciale cu litere de început de cuvânt aurite: ... ірмѡсѣ дроуѣты ликъ дроуѣты ірмѡсѣ•

f. 49r. titlu ce deschide pagina, semiunciale aurite: в не(д)и цѣ. а сло(в). („În duminica Cincizecimii, cuvântul 1”).

Început de filă, semiunciale aurite: иже въ сты(х) ѡца на- шего іѡанна златоустаго архїеп(с)кпа константинѣграда• слово на стѣ(ѡ) н цѣ. и о стѣ(м) дсѣ.бл(с)ви ѡче: („A celui între sfinți părintele nostru Ioan Zlataust, arhiepiscopul Constantinopolului. Cuvânt la Sfânta Cincizecime și despre Sfântul Duh, binecuvântează părinte)¹¹.

¹¹ PG 50, 453-464. Pentru introducere, istoria și studiul omiliei, precum și istoria diferitelor ediții a textului grecesc, vezi Nathalie Rambault, *Jean Chrysostome*,

Inc.: Паки празникъ.паки тръжьство.паки цркви...

f. 72r. semiunciale aurite, începutul filei: иже въ сты(х) ѿца нашего іѡанна архіеп(с)кпа кѡнстантінѣгра(д)а зла(т)ѡстаго. слово на стѣла пѣтдесѣтницѣ. бл(с)ви ѡче: („A celui între sfinți părintele nostru Ioan Zlataust, arhiepiscopul Constantinopolului. Cuvânt la sfânta Cincizecime, binecuvântează părinte)¹².

Inc.: бл(с)вѣ нь бѣ•велика въ злюблени.и въ сѣкѣжмы сль члчскѣ(л)...

f. 83v. doi serafimi desenați în latura inferioară a filei.

f. 84r. semiunciale text aurite, începutul filei: иже въ сты(х) ѿца нашего іѡанна архіеп(с)кпа кѡнстантінѣгра(д)а зла(т)ѡстаго. слово на стѣла пѣ(т)десѣтницѣ. бл(с)ви ѡче: въсѣкоу•воднь свѣтель слнц („A celui între sfinți părintele nostru Ioan Zlataust, arhiepiscopul Constantinopolului. Cuvânt la Sfânta Cincizecime, binecuvântează părinte”)¹³.

Inc.: Въсѣкъ оубо днь свѣтель слнчныа доучаюсащъ...

f. 96r. semiunciale text aurite: тогож(д)ѣ іѡанна зла(т)ѡстаго. на стѣла пѣ(т)десѣ(т)ницѣ. бл(с)ви ѡч („Același, Ioan Zlataust arhiepiscopul Constantinopolului, la Sfânta Cincizecime, binecuvântează părinte)¹⁴.

Inițială ornamentată floral aurită, semiunciale negre: Inc.: Нбо намъ б(с)ы землѣ не свѣздам ѿ нвсъ...

f. 108r. deasupra textului semiunciale aurite: ѣ сло(в).

иже въ сты(х) ѿца нашего іѡанна архіеп(с)кпа кѡ(н)стантінѣграда зла(т)ѡстаго . слово сты(м) и въсех валны(м) два(и)

Homélies sur la Résurrection, l'Ascension et la Pentecôte, t. 2, Paris, 2014, pp. 60-78, 105-123. Textul acesta slavon se regăsește, de asemenea, în manuscrisele Biblioteca Academiei Române (BAR) Vezi P.P. Panaitescu, *Manuscrise Slave din Biblioteca Academiei RPR*, vol. I, București, 1959, nr. 149, f. 185v; nr. 156, f. 368; *Ibidem*, vol. 2, București, 2003, nr. 541, f. 35v.

¹²PG 50, 463-470. Vezi Nathalie Rambault, *op. cit.*, pp. 267-323. P.P. Panaitescu, *op. cit.*, vol. I-II, nr. 149, f. 196v; nr. 152, f. 425r; nr. 156, f. 340r; nr. 541, f. 51r.

¹³Originalul grecesc al acestei scrieri se păstrează într-un manuscris evidențiat în M. Aubineau, *Codices Chrysostomici Graeci I: Codices Britanniae et Hiberniae*, Paris, C.N.R.S., 1968, 259.10; *Clavis Patrum Graecorum*, vol. III, Turnhout, 2003, p. 631, nr. 4948; BAR, nr. 149, f. 202r; nr. 156, f. 351v; nr. 299, f. 167v; nr. 541, f. 58v.

¹⁴PG 52, 803-808. BAR, nr. 149, f. 208r; nr. 156, f. 356r; nr. 299, f. 180r; nr. 541, f. 66v.

надесѡти(м) ап(с)тлѡм . бл(с)ви ѡче: („A celui între sfinți părintele nostru Ioan, arhiepiscopul Constantinopolului, Zlataustul. Cuvânt la sfinții și întru tot lăudații doisprezece Apostoli, binecuvântează părinte)¹⁵.

Inițială ornamentată floral, aurită, semiunciale negre: Inc.: **Ѡъ лѣпотѡ и д(с)не на итѣ стго дха...**

f. 113r. deasupra textului semiunciale aurite: **ѡ сло(в).**

Semiunciale text aurite: иже въ стѡ(х) ѡца нашего **василѣа** великаго архіе(с)пкпа кесаріѡ кападо(кї)искѡж. о стѣ(м) дсѣ. бл(с)ви ѡче („A celui între sfinți părintele nostru Vasile cel Mare, arhiepiscopul Cezareei Capadociei. Despre Sfântul Duh, binecuvântează părinte)¹⁶.

Inițială ornamentată floral aurită, semiunciale negre: Inc.: **Оуже бѡ и о дсѣ ѡбциѡа** наша мѡсли какѡѡы сѡтъ и стѡжемь...

f. 122r. deasupra textului semiunciale aurite: **ѡ сло(в).**

Semiunciale text aurite, începutul filei: иже въ стѡ(х) ѡца нашего **василѣа** архіеп(с)кпа селевкїискаго. на еретики о бж(с)твнѣи тр(о)ци. бл(с)ви ѡче: („A celui între sfinți părintele nostru Vasile, arhiepiscopul Seleuciei. Împotriva ereticilor, despre Dumnezeuiasca Treime, binecuvântează părinte”)¹⁷.

Inițială ornamentată floral, aurită, semiunciale negre: Inc.: **Мнѡга нѣкако е(с) брашно(м) пѣстрога...**

f. 128r. deasupra textului semiunciale aurite: **и сло(в).**

Semiunciale text aurite, începutul filei: петра презвитера антїохїискаго. слово въ стѡа **пандесѡтницѡж**. бл(с)ви ѡче: („Petru preotul Antiohiei, cuvânt la Sfânta Cincizecime, binecuvântează părinte”)¹⁸.

Inițială ornamentată floral aurită, semiunciale negre: Inc.: **Пандесѡтницѡж оубо празни(к) ѡ іоудеи** иматъ **закѡноу даанїе** рабѡтынѡ ждѡ...

f. 135v. latura superioară a filei, semiunciale aurite: **се(ж) чѣтетсѡ** на **ѡ пѣ**. („aceasta se citește la a 7-a peasă, odă sau cântare”).

¹⁵ PG 59, 495-498. BAR, nr. 149, f. 213v; nr. 152, f. 79r; nr. 153, f. 382v; nr. 156, f. 344v; nr. 305, f. 289r; nr. 327, f. 301r. I. Iufu, V. Brătescu, *Manuscrise slavomâne din Moldova, fondul mănăstirii Dragomirna*, Iași, 2012, nr. 1880/791, f.78v.

¹⁶ AR, nr. 149, f. 216r;nr. 152, f. 431r; nr. 541, f. 77r.

¹⁷ AR, nr. 149, f. 220r;nr. 156, f. 346r; nr. 541, f. 82v.

¹⁸ AR, nr. 149, f. 223r; nr. 156, f. 360r.

Titlu semiunciale aurite: събраніе в н(д)елѡ и тницѡ („Adunare în duminica Cincizecimii”).

Literă inițială în chinovar, semiunciale negre: Inc. **Въ тѣж(д) днѣ не(д)лѡ з по пасцѣ стѣжѡ пѣтѣдесѣтницѡ...**

f. 137v. Sfârșit carte, semn terminal specific.

f. 138v. Scriere curentă cu negru: ѡтрѡ ѡрмѡнаш фрѡцилур ѡркари ар аве а чти канул храмулуи дин ѡбичею лур нечтид пѣ деплин тотѣѡ виѡ ш къд ѡн канѡн: пѣсте съптмнѣ

а глас – канѡн пѣрѡѡ

в глас - ин ианѡн

г глас - ианѡн а

д глас - ин ианѡн

е глас - ианѡн а

ѡ глас- ин ианѡн

з глас - ианѡн а

и глас - ин ианѡн

Jordaky Mitrofanowicz пѣтрѡ рѡгѣѡѡ

Acest Penticostar miniat, descris în amănunte, vine să se alăture celorlalte manuscrise miniaturate binecunoscute, oferite de Mitropolitul Anastasie Crimca mănăstirii sale Dragomirna¹⁹ între anii 1609 și 1616. Manuscrisele *Tetraevangheliar*²⁰ (4), *Apostol* (2), *Liturghier* (3), *Psaltirea* (1), completate de acest Penticostar, reprezintă doar o parte din cărțile liturgice de trebuință pentru desfășurarea întregului cult al Bisericii Ortodoxe. Având în vedere șirul acestei succesiunii de cărți de cult miniaturate, unsprezece la număr până în prezent, nu este exclus ca Mitropolitul să fi dorit înzestrarea așezământului său bisericesc cu toate cărțile sale de cult în tehnica miniaturilor și putem să ne așteptăm în viitor la alte descoperiri.

În încheierea acestui studiu trebuie să menționăm prezența unui element din manuscris ce ne conduce către o coincidență minoră care ar putea aduce în viitor, cu prilejul altor cercetări, o

¹⁹ G. Popescu-Vilcea, *Anastasie Crimca*, București, 1972.

²⁰ Tetraevangheliarul din anul miniat înrudit cu ms. Sucevița 24, din 14 sept. 1614, se află astăzi în Varșovia, în Biblioteca Națională, fondul de carte veche slavon nr. 12690 IV (Akс.10778), și va face obiectul unui studiu amănunțit. El nu poartă nici o inscripție care ar confirma că a fost destinat Mănăstirii Krechow din Galiția.

lumina mai clară asupra identității copistului sau scriptoriului acestui manuscris.

În manuscrisul *Penticostar*, la ff. 44r, 44v și 88r. sunt desenate în laterala textului câte un pește auriu sau roșu. Această pictogramă neobișnuită a fost descoperită și în fragmentul manuscrisului moldovenesc de la biblioteca de Stat a Rusiei din St. Peterburg (РНБ) Ф. 550, *Основное собрание рукописной книги*, nr. Q.XVI.29, la f.11r. Coincidența determinată de această simbolică leagă cele două manuscrise și ne conduce către două ipoteze: ori aceste două manuscrise au fost scrise de același copist în veacul al XVII-lea, ori provin de la același scriptoriu și cel dintâi a reprezentat o sursă de inspirație pentru celălalt?

4. Coincidență

Înfățișăm cititorului doritor descrierea acestei caligrafii moldovenești, a cărei presupusă dată este mijlocul sec. XVI, potrivit însemnării cu creionul prezentă în fișa de lectură a manuscrisului²¹, ce identifică și autorul, și opera acestuia: *Константин Костенчский, сказание о песьменах*.

Fragmentul acestui manuscris este format doar dintr-un caiet, constituit din 12 file de hârtie, de dimensiunile 22x17 cm., alcătuit din unciale și semiunciale, având 27 de linii pe pagină. Titlul, format din unciale și semiunciale cu roșu, la f. 1r: *сѣа словеса въ кра(т)цѣ и збранна. Ѡ кнѣгы константина философа. И оучителя сръб(ъ)скаго. Бывшаго при блгочъстивѣмъ деспотоу стефанѣ. Сноу стго кнѣса лазара. Дурѣа титул урмеазѣа о иниѣалѣ роѣие орнаментатѣа floral ѣи semiunciale negre: **Кто оубо хоцетъ писати, съмотри зде совеса и рѣчи и вѣлѣгы ѡзѣе...** La f. 1r se află și inscripții curente, cu cerneală neagră, în laterala textului principal: *влѣ зснв аѣ фо(с) м м()пе() шаѣ фо(с) време словтъ; f. 8r. съ(с)цие де къ(д) сав превци(т) невре(д)ни-кѣ(л) е(р)мона(х) калѣстрат зсла м(ц) м(р) кг дни собо(т)**

²¹ G. Mihăilă îl datează la începutul secolul XVI. Cf. G. Mihăilă, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972, p. 44; R. Constantinescu, *Manuscrise de origine românească din colecții străine*, Repertoriu, București, 1986, p. 84, nr. 418.

ї(н)на(їн)ите благовецениилор; alt scris sub el: ши фи сънь-т(ос)ъ ат[їт] мъри(т) съ нѣ бѣнѣци ка е(с) меритѣ(л) ши а невреник(л) ивница; f. 12v. scriere curentă, lateral: помѣнити мона(х)пахоми и на(с)таси і си(н) его ма(к)ѣи(м) ѡдокица тѣдѣра.

Textul lucrării se întrerupe la f. 12v.: ...и деже сѣть о бци глы или охѣ и деже глетъ чїи е(с) съ.инако, iar în laterala textului se afla „zaceala” textului, cu roșu, зри.

Concluzii

Manuscrisul denumit *Penticostar* al Mitropolitului Anastasie Crimca, alcătuit din rânduiala imnografică de cult și tâlcuiri pentru praznicul Pogorârii Sfântului Duh, reprezintă prin structura sa un unicat în fondul de manuscrise slavo-române prezente în țară și în străinătate. Această operă de excepție se înfățișează ca un volum omagial, ce a fost alcătuit pentru a cinsti și împodobi Mănăstirea Dragomirna, a cărui hram este Pogorârea Sfântului Duh. Alături de manuscrisele miniate *Apostol* și *Liturghier*²², se constată că și *Penticostarul* nu a mai fost realizat în varianta miniată, nici înainte, nici după Mitropolitul Anastasie Crimca.

În esență, manuscrisele miniate reprezintă o cale excepțional de frumoasă de propovăduire a Cuvântului lui Dumnezeu și de împlinire a poruncii lui Hristos (Mt. 28, 19-20). Ele dovedesc o preocupare importantă a Mitropolitului Anastasie pentru teologia practică a Bisericii, în timpul păstoririi sale. Iconografia bogată prezentă în filele acestor manuscrise a reprezentat o modalitate modernă de formare a clerului și a viețuitoarelor Mănăstirii Dragomirna, monahi și preoți, pregătind o elită culturală și artistică pentru țară și viitorul ei, dăruind moștenire Bisericii Moldovei un etalon de rafinament și cultură, care a fost atins cu greu de urmașii Mitropolitului Anastasie.

²² N. Iorga, *Vechea artă religioasă la români*, Editura Episcopiei Hotinului, 1934, pp. 107-108.